

České a polské modální výrazy – výzkum na materiálu InterCorpu

Karolína Skwarska (Praha)

Elżbieta Kaczmarska-Zglejszewska (Warszawa)

CZECH AND POLISH MODAL EXPRESSIONS. ON THE MATERIAL OF INTERCORP

The article focuses on the description of the Polish modal expressions *trzeba*, *należy*, *nie trzeba*, *nie należy* and their Czech counterparts, based on the material of InterCorp. The most frequently used Czech counterparts of these expressions were found to be: *muset*, *být třeba*, *mít*. In the second part of the article, a re-conceptualization was undertaken of *należy* and *trzeba* and their most frequent Czech counterparts (*muset*, *být třeba*, *mít*). Semantic asymmetry was present, but the same Polish expressions were found amongst the most frequent re-cycled counterparts. The article shows the importance of confrontative research for translation and glottodidactics.

KEYWORDS

modality, modal expressions, translation, glottodidactics, parallel corpora

KLÍČOVÁ SLOVA

modalita, modální výrazy, překlad, glottodidaktika, paralelní korpusy

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2025.1.4>

1. ÚVOD

Pojem modalita je možné nahlížet z oblasti lingvistiky,¹ logiky, psychologie či filozofie (srov. Blaszczyk a Karlík, 2017; Polański, 1999). Ve slovanských jazycích je více zkoumána od 50. a zejména pak 60. let 20. století, kdy vzniklo mnoho prací s touto tematikou (viz např. Ďurovič, 1956; OSS 1973; Boniecka, 1976; Bralczyk, 1978). Velký zájem o modalitu (zejména epistemickou — Danielewiczowa, 2002; Habrajska, 2005; Auwera a kol., 2005) vzbudil také na přelomu 20. a 21. století výzkum jazyka médií (srov. Kaczmarska a kol., 2011; Dudek-Waligóra, 2017; Pułaczewska, 2005; Ziarno, 2002/2003) a s tím spojený jazyk propagandy (Weiss, 2005). Zároveň vznikaly práce zaměřené na modalitu v odborných textech (např. textech právnických — Nowak-Michalska, 2012; Montusiewicz, 2022). Tendence zaměřit se na výzkum modalita byla spojena i s růstem zájmu o translátologii a glottodidaktiku, prosazovalo se zde kontrastivní hledisko (Czapiga, 2006; Puk, 2013; Roszko, 1993). Možnosti zkoumat modalitu na

1 V lingvistických pracích má tento pojem různé významy a bývá různě klasifikován (Polański, 1999; Adamec, 1973; Boniecka, 1976; Rytel, 1982; Svoboda, 1973; Wróbel, 1991; Panevová a kol., 1982; Blaszczyk a Karlík, 2017; Hansen a Karlík, 2005 a další).

obsáhlejších historických či současných textech se zlepšují s rozvojem textových korpusů (srov. např. Meyer, 2005; Auwera a kol., 2005). Také tento článek reaguje na problémy spojené s překlady a se studiem cizích jazyků. Objektem našeho zájmu jsou vybrané modální jednotky a problémy jejich překladu. Analyzovány budou dva polské výrazy *trzeba*, *należy* a jejich záporné protějšky, které jsou zajímavé z hlediska polsko-českého srovnání. Cílem je stanovit nejčastější ekvivalenty a ukázat jejich vztah i ve zpětném překladu. V korpusovém materiálu paralelních korpusů InterCorp verze v16ud, a to v části Jádru, jsme našli české ekvivalenty polských výrazů *trzeba*, *należy*; dané příklady budou kontrastivně analyzovány. K nejméně frekventovaným českým ekvivalentům byly následně dohledány příklady polské, tím je možné modální výrazy analyzovat ještě hlouběji. Pokud byla zdrojovým jazykem polština, hledali jsme pouze v polských originálech, pokud čeština, prohledávaly se české originály.

2. MODALITA

Vlastní termín modalita pochází z latinského *modus*, čili „způsob“. Podle *Encyklopedie językoznawstwa ogólnego* je modalita kategorií, jejíž členy jsou predikáty vyjadřující vztah mluvčího k obsahu výpovědi (*dictu*) (Polański, 1999, s. 371). Obdobný přístup má Grzegorzczkova (1995), mluví o vyjádření subjektivního vztahu mluvčího k popisovaným faktům, situaci.² Podle autorky je modalita definována jako vztah mluvčího k obsahu, který je ztvárněn predikátově-argumentovou strukturou, mluvčí pojímá tento obsah jako skutečný, neskutečný, možný, žádoucí atd. (Grzegorzczkova, 1995, s. 138). Pojetí modalit může být širší nebo užší.

Do užšího pojetí jsou zahrnuty predikáty, které vyjadřují přesvědčení mluvčího o pravdivosti nebo nepravdivosti obsahu výpovědi. Predikáty, které označují jednotlivé stupně přesvědčenosti mluvčího o pravdivosti nebo nepravdivosti výroků, se nazývají asertorické.

V širším pojetí se do kategorie modalit zařazují i predikáty, které označují emoční vztah mluvčího k obsahu výpovědi, např. *obávám se*, *je mi líto*, *bohužel*, *bojím se* apod. (srov. Kaczmarška a kol., 2011).

Pro česko-polské srovnání je zásadní práce Danuty Rytel (1982). Autorka zde přejímá Lyonsovo dělení modalit na tři typy: modalitu epistemickou,³ deon-

2 V odborné literatuře najdeme také dvě jiné definice modalit: 1) Modalita je vztah mluvčího ke skutečnosti. Např. Bauer a Grepl (1972, s. 18–19) popisují modalitu jako vyjádření jednoho ze čtyř postojů mluvčího ke skutečnosti (konstatace, otázka, rozkaz, přání); 2) Modalita je vztah obsahu výpovědi ke skutečnosti. Tímto způsobem modalitu definuje Svoboda (1973).

3 Epistemická modalita představuje různou míru jistoty mluvčího o platnosti propozitivního obsahu věty nebo její části (Grepl a Šimík, 2017). Tuto míru jistoty je možné umístit na stupnici mezi bodem „je pravda, že...“ a bodem „je nepravda, že...“ (Polański, 1999, s. 371). Mluvčí informuje adresáta výpovědi o svém vztahu k obsahu věty, který může být spojen s minulostí, současností či budoucností. Hypotézy se mohou opírat o vlastní zkušenosti mluvčího, jeho přesvědčení nebo různé zdroje informací.

tickou⁴ a aletickou⁵ (por. Kaczmarska a kol., 2011) a popisuje lexikální, gramatické a vnějazykové prostředky, kterými je možné vyjádřit tyto typy modalit. V této knize i v pracích jiných se však objevují pochybnosti, zda je vždy možné rozlišit typ modalit a záměr mluvčího. Např. zdánlivě jednoduchá věta *Marek musí být v práci* je ve skutečnosti víceznačná:

1. Přemýšlíme, kde je Marek, a docházíme k závěru, že Marek je zřejmě / pravděpodobně / určitě v práci, jelikož není doma, v garáži apod. (epistemická modalita).
2. V daném čase má Marek pracovní dobu, je tedy povinen být v práci (deontická modalita).
3. Marek by chtěl být na zápasu nebo se ženou na dovolené, ale bohužel — musí být v práci (aletická modalita).
4. S ohledem k jiným dělením (viz např. Blaszczyk a Karlík, 2017) může jít také o touhu, např. v případě, kdy je Marek pohřešovaný a mluvčí se upíná k této poslední možnosti (bouletická modalita).⁶

Překlad takové věty do jazyka, který nemá tak mnohoznačný výraz, je dosti problematický. Zároveň nám ukazuje, jak významné jsou kontrastivní výzkumy modalit.

3. VÝRAZY *TRZEBA*, *NALEŽY* A JEJICH ZÁPORNÉ PROTĚJŠKY

Náš článek se soustředí na možnosti česko-polského srovnání modálních výrazů *trzeba*, *należy*, *nie trzeba*, *nie należy*. Materiál pochází z polsko-českého paralelního korpusu v rámci InterCorpu, verze v16ud. Vyhledávání probíhalo v textech původně polských pro polské výrazy a v textech původně českých pro české lexémy, a to pouze v rámci části Jádru. Metodologicky vycházíme zejména z prací Elžbiety Kaczmarské (např. 2012, 2019, 2021; Genew-Puhalewa a Kaczmarska 2020; Kaczmarska-Zglejszewska 2023).

-
- 4 Deontická modalita vyjadřuje nutnost a povinnost (z řec. *deon* ‚povinnost, nutnost‘). Charakteristické jsou pro ni oznamovací věty, žádosti, otázky, v nichž mluvčí vyjadřuje svoji vůli, ale zároveň podléhá závazku, příkazu apod. Tento typ modalit je vnitřně spojen s budoucností, nemůže být hodnocen na stupnici pravda — lež. Modalita tohoto typu se vyskytuje v zákazech, příkazech, větách, které jsou obecně přijaté jako normy nebo v reklamních sloganech, předpisech apod. (Lyons, 1989, s. 378–434).
 - 5 Aletická modalita vyjadřuje možnost nebo nutnost dané události. Tento termín má svůj původ v řeckém slově *aletheia* ‚pravda‘. Aletická modalita vyjadřuje vztah dané výpovědi ke skutečnosti. Mluvčí je informátorem, který nehodnotí událost jako možnou/nutnou — to vyplývá z vnějších okolností (Lyons, 1989, s. 378–434).
 - 6 Termín bouletická vychází z řec. *búlomai* ‚chtít, přát si‘. Heslo modalita v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (Blaszczyk a Karlík, 2017) zahrnuje ještě další typy modalit, např. modalita teleologická, dynamická a další.

Analyzovány jsou výrazy, které se vyskytují v predikátu.⁷ Jak bylo naznačeno výše, modální výrazy jsou často polysémní. Rytel (1982, s. 167) uvádí, že výrazy *trzeba*, *należy* i *je trzeba* mohou vyjadřovat deontickou modalitu — povinnost a aletickou modalitu — nutnost. *Nie trzeba*, *nie należy* a *nie jest trzeba* pak deontickou modalitu — povolení, aletickou modalitu — možnost.

3.1 TRZEBA⁸

Podle velkého výkladového slovníku polštiny (WSJP) výraz *trzeba* pochází z praslovanského **terbajety* (3. os. přít. času), *należy*, *powinno się*; *jest konieczne*, *niezbędne* od praslovanského **terbati* (eventuálně **trebati*), *wymagać czegoś*, *potrzebować*. V českém etymologickém slovníku Jiřího Rejzka (2001) najdeme informaci, že *trzeba* může pocházet buď z **terbiti* (čistit, tříbit), nebo vychází z nedoloženého *ie. *terb(h)-* jako varianta kořene **terp-*, z něhož jsou i v germánských jazycích slova s významem potřebovat, smět apod.

Ve staré polštině existovalo mnoho slov o stejném základu (*potrzebować*, *potrzeba*, *potrzebka*, *potrzebizna* ...), některá z nich se již přestala užívat. Tyto výrazy mohly vyjadřovat, nutnost, povinnost, potřebu (Hansen 1998).⁹

V korpusovém materiálu v kontextech s polským *trzeba* výrazně převažuje český ekvivalent *muset* (35 % zpracovaných příkladů).¹⁰ Kromě něj však najdeme celou škálu výrazů nutnosti a možnosti: *být třeba*¹¹ (16,5 % zpracovaných příkladů), *mít* (10,4 %), *být nutné/nutno*, *být nezbytné*, *být zapotřebí*, *být potřeba*, *nesmět*, *moci*, *lze*, *dá se* a další. V případech užití osobního tvaru slovesa (např. u slovesa *muset*), se neosobní charakter konstrukcí s *trzeba* zachovává např. pomocí pasiva (1b), nebo tzv. všeobecným podmětem — ve spojení s výrazem *člověk* (2b):

- (1a) *Nie chciano wydawać przydziałów ludziom, którzy się bezprawnie wprowadzili — urzędników też trzeba było przekupywać.*
- (1b) *Lidem, kteří se protiprávně nastěhovali, nechtěli dávat dekrety — úředníci se také museli podplácet.* (Grynberg, Vítězství)

⁷ To je podstatné např. u českého lexému *třeba* — nezpracovávali jsme kontexty s tímto výrazem ve významu „na příklad“: *A jestli je oficiálně všechno v pořádku, tak to mi řekni, kde je třeba Helga nebo kde je pohřbené její dítě?* (Tučková, Vyhánění Gerty).

⁸ Stranou naší analýzy necháváme hovorový výraz *trza*, v paralelním korpusu je 15 příkladů, převažuje český ekvivalent *muset* a opisy.

⁹ Pro české *třeba* Grepl a Karlík (1998, s. 156–161) popisují význam v kapitolách o nutnosti — hodnota nezbytnost a nutnosti — hodnota záhodnost, žádoucnost, náležitost, vhodnost.

¹⁰ Celkově jsme analyzovali 990 příkladů s výrazem *trzeba* (výběr z 2029 příkladů s tímto výrazem po použití negativního filtru na výraz *nie* v pozici -1, originálem byla polština, Jád-ro). Dále uvádíme jen výskyty vyšší než 10 %.

¹¹ V přítomném čase vystupuje výraz *trzeba* s nulovou realizací slovesa *być*. V minulém a budoucím čase stojí tvar tohoto slovesa na rozdíl od češtiny většinou za výrazem *trzeba* (srov. Rytel 1982, s. 118).

- (2a) *Pojęcia nie mam jak, najczęściej mamy gości po przebudzeniu, a w końcu **trzeba** od czasu do czasu spać.*
 (2b) *Nemám ponětí jak. Hosté se obyčejně objeví po probuzení. A **člověk** se tu a tam přece **musí** vyspat, ne? (Lem, Solaris)*

Mnohdy v češtině nenajdeme ekvivalent v podobě modálního výrazu, využity jsou prostředky gramatické — např. jiný gramatický tvar plnovýznamového slovesa: imperativ (3b), infinitiv (4b) nebo lexikální (5b).

- (3a) ***Trzeba być** niewinnym.*
 (3b) ***Budźme** niewinni. (Gombrowicz, Ferdynand)*
- (4a) *Ale zupełnie nie pojmuję, dlaczego **trzeba** z nich **robić** wściekłą tajemnicę.*
 (4b) *Ale naprosto nechápu, proč pořád zuřivě **držet** věci pod pokličkou. (Chmielewska, Zajíc v pytli)*
- (5a) *W chwili kiedy szumiąca i powarkująca zmywarka wreszcie zamilkła i zdążyłam z niechęcią pomyśleć, że teraz te wszystkie naczynia **trzeba wyjąć** i sensownie **po-chować**, w drzwiach na taras pojawili się Paweł z Beatą.*
 (5b) *Ve chvíli, kdy šumící a vrčící myčka konečně ztichla a já jsem si stačila mrzutě pomyslet, že teď nám **nezbude než** všechno to nádobí **vytáhnat** a **uklidit** do kredence, ve dveřích na terasu stanuli Pavel s Beátou. (Chmielewska, Zajíc v pytli)*

3.2 NIE TRZEBA

V korpusovém materiálu¹² byly nejčastější českými ekvivalenty výrazy *nemuset* (25,6 % zpracovaných příkladů), *nebýt třeba* (20,8 %), *nemít* (11,2 %), dále *nepotřebaovat*, *nemět*, *nemoci*, *nelze*, *nedat se*, *nebýt zapotřebí*, *nebýt potřeba*, *nebýt nutno/nutné*, *nebýt vhodné*.

U českých překladů se všemi sledovanými výrazy se někdy využívá k vyjádření modalit jiných modálních prostředků, srov. (6b):

- (6a) *Wcale się nie chwali tym, co umie, i dziwić się jej **nie trzeba**.*
 (6b) *Wůbec se nechlubí tím, co umí, a **není divu**. (Tokarczuková, Jakubové)*

3.3 NALEŻY

V průběhu vývoje ztrácejí mnohé výrazy svůj původní lexikální význam a stávají se modálními (viz Hansen, 1998). Od plnovýznamového *należeć* se tak odděluje modální *należy*, v některých slovnících je již dokonce zachyceno jako samostatné heslo (WSJP). *Należy* si gramaticky zachovává přechodný charakter — vystupuje jen v 3. osobě jednotného čísla středního rodu, má však tvary indikativu času přítomného i minulého a také tvary podmiňovacího způsobu.

12 Celkový počet analyzovaných příkladů: 125. Jednalo se o všechny vyhledané příklady.

V paralelním korpusu jsme hledali tvary¹³ *należy* a *należało*. Nejčastějšími ekvivalenty bylo *být třeba* (29 % příkladů), *muset* (21,2 %), *mít* (13,8 %), *být nutno/nutné* (10 %), dále *náležet*, *být zapotřebí*, *být nezbytné*, *být záhodno*, *být náležitě*, *být potřeba*, *dát se*, *lze*, *chtít*, *potřebovat*, *být povinen*, *být povinnost/povinností*, *být vhodné*, *moci*, *být potřeba*.

Mezi ekvivalenty se v 8 případech (1,3 %) vyskytlo i české sloveso *náležet*. Stylově je však tento výraz příznakový. Srov. příklad (7b), kde je stylová příznakovost dána i pořádkem slov a odpovídá autorskému stylu celé knihy.

(7a) *Zadziwienie odczuwać **należy***, — rzekl.

(7b) „*Překvapení pocítovat **náleží***“, pronesl. (Chmielewska, *Všude červená*)

3.4 NIE NALEŻY

U tohoto výrazu se ve srovnávacím materiálu vyskytlo velké množství českých ekvivalentů. Nejfrekventovanější byly výrazy¹⁴ *nemít* (24,4 %), *nesmět* (16,2 %), dále *nebýt třeba*, *nelze*, *nebýt dobré*, *neslušet se*, *nebýt správné*, *nebýt radno*, *nepotřebovat*, *nenáležet*,¹⁵ *nemít cenu*, *nebýt slušné*, *netřeba*,¹⁶ *nemoci*, *nemuset*, *nebýt dovoleno*, *nedat se*, *nechtít*, *nebýt vhodné*.

Na škále direktivity jsou tyto výrazy značně rozdílné, srov. *nesmět* (8b) × *nebýt vhodné* (9b):

(8a) *Na wszelki wypadek niech się pośpieszą, a jeśli to jest znów wstrząs mózgu, to **nie należy** jej ruszać*.

(8b) *My momentálně nemůžeme dělat nic. Kdyby to zase byl otřes mozku, **nesmí** s ní nikdo hýbat*. (Chmielewska, *Všude červená*)

(9a) *Poza tym, ze względów taktycznych **nie należało** jej okazywać*.

(9b) *Kromě toho **nebylo vhodné** je z taktických důvodů dávat najevo*. (Miłosz, *Rodná Evropa*)

V materiálu lze najít i překlady, kde modalita není zachována, v překladu není žádný lexikální ani gramatický modální prostředek:

(10a) *Szybko ustaliliśmy, że tym razem wyruszymy we dwójkę i że **nie należy** długo czekać, bo zadanie jest trudne i granica „zamarza”*.

¹³ Celkový počet analyzovaných příkladů: 601. Vyhledávali jsme zvláště příklady s *należy* a zvláště s *należało*, bez záporné částice *nie*.

¹⁴ Celkový počet příkladů: 86 — všechny vyhledané příklady s daným výrazem a zápornou částicí.

¹⁵ Pouze jeden příklad — takto nízká frekvence slova se stejným základem v obou jazycích svědčí o tom, že český výraz není bezpříznakový.

¹⁶ Vedle výrazu *nebýt třeba* se zde objevuje i *netřeba*. Tyto dva výrazy nejsou v češtině plně zaměnitelné. *Netřeba* je prostředek stylově příznakový (má knižní charakter), neuzivá se pro minulý čas či podmiňovací způsob.

(10b) *Brzy jsme se dohodli, že tentokrát vyrazíme společně a že nebudeme dlouho čekat, protože úkol je těžký a hranice „zamrzá“.* (Milosz, *Rodná Evropa*)

4. REKONCEPTUALIZACE

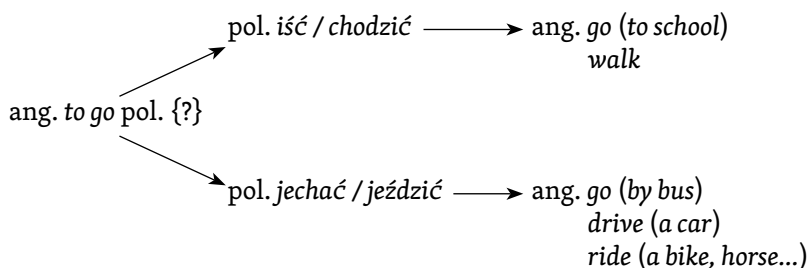
Překlad a hledání ekvivalentů se může pojit se sémantickými posuny. Překladatel nejprve interpretuje význam originálního textu, pak se snaží přenést „koncept“ do cílového jazyka, nakonec se musí tento koncept verbalizovat. Každá etapa této činnosti představuje riziko z hlediska zachování věrnosti originálu. Možná proto se říká, že kopie nikdy nebude zcela věrná — zaprvé proto, že tentýž subjektivismus při vytváření obrazů světa, který umožňuje nespočetné varianty zobrazování, zároveň vylučuje identičnost interpretace; zadruhé proto, že techniky dostupné tvůrci originálu (jazykové konvence) nemusí mít ekvivalenty v cílovém jazyce (Tabakowska, 1991, s. 60). Jak ukazují zkušenosti z práce s korpusem InterCorp a nástrojem Treq (Kaczmaraska, 2012, 2021; Kaczmaraska-Zglejszewska, 2023), oproti tradičním slovníkům je možné automaticky vygenerovat celý seznam ekvivalentů zároveň s příklady (z nichž je často možné rekonstruovat kontext). To však nic nemění na faktu, že výsledné rozhodnutí činí překladatel — člověk. A tak může v procesu překladu dojít k rekonceptualizaci (Lewandowska-Tomaszczyk, 2010a, s. 9–31; 2010b) — jak bylo řečeno výše, při překladu výpovědi totiž dochází k opakovanému vytváření daných pojmů. Děje se to např. v příkladu Lewandowské-Tomaszczyk (2010b):

(11a) *I'd like Tom to come earlier.*

Polština neumožňuje, aby se v překladu daný komplement realizoval infinitivem; vyžaduje užití vedlejší věty a tím i vyjádření gramatického času, vidu, čísla a rodu. Navíc mluvčí polštiny musí „určit“, zda Tom jde, nebo jede. Výsledkem je, že lze uvést řadu potenciálních ekvivalentních vět, z nichž každá bude ovlivněna rekonceptualizací (srov. Kaczmaraska, 2019, s. 22–25):

(11b) *Chciałabym / chciałbym, żeby Tomek przyjechał / przyszedł wcześniej.*

Podstata rekonceptualizace je spojená se sémantickou asymetrií, kterou Lewandowska-Tomaszczyk prezentuje v jedné ze svých prací:

OBRÁZEK 1. Příklad sémantické asymetrie — *displacement of senses* (Lewandowska-Tomaszczyk, 1996)

Cykly rekonceptualizace lze zkoumat také v procesu překladu mezi dvěma blízkými jazyky, jako je polština a čeština (Kaczmarska, 2019). Demonstrovat to můžeme na českém slovesu *toužit*. Ačkoli pro rodilé mluvčí je sloveso *toužit* v podstatě monosémní, pro polského adresáta je to spojení tří polských sloves: *pragnąć*, *tęsknić*, *marzyć*. Výběr jednoho z nich představuje z jedné strany konkretizaci, z druhé významné zjednodušení obsahu komunikátu, můžeme tu mluvit o rekonceptualizaci „ochuzující“ (Kaczmarska, 2019, s. 24–25). I zde dochází k sémantické asymetrii:

<i>toužit</i>	<i>pragnąć</i>	<i>chtít</i>
		<u><i>toužit</i></u>
		<i>přát</i>
		<i>potřebovat</i>
		<i>prahnout</i>
		<i>dychtit</i>
	<i> tęsknić</i>	<i>stýskat</i>
		<u><i>toužit</i></u>
		<i>postrádat</i>
		<i>chybět</i>
		<i>tesknit</i>
	<i>marzyć</i>	<i>scházet</i>
		<i>snít</i>
		<u><i>toužit</i></u>
		<i>přát</i>
<i>zdát se</i>		
	<i>chtít</i>	
	<i>těšit se</i>	

TABULKA 1. Příklad sémantické asymetrie: české sloveso *toužit* a jeho ekvivalenty (na základě dat z korpusu InterCorp, Kaczmarska, 2019, s. 25)

Rekonceptualizace vede ke zjednodušení, může s sebou nést též zúžení nebo rozšíření významu. Těžko si lze představit situaci, kdy by při překladu do jiného jazyka nedošlo k rekonceptualizačnímu cyklu (Kaczmarska 2019, s. 24–25). Platí to i při překládání textů s modálními výrazy, konkrétně *należy* / *należało* i *trzeba*.

4.1 NALEŽY

Jak bylo ukázáno v části 3.3, na základě analýzy příkladů s *należy*, *należało* jsme stanovili nejfrekventovanější české ekvivalenty tohoto výrazu: *být třeba*, *muset*, *mít* (v modálním významu). Je zřejmé, že to nejsou úplná synonyma, používáme je v různých kontextech, mohou pocházet z různých registrů a — co je nejdůležitější — bývají polysémní. Pro tyto jednotky byly vyhledány polské ekvivalenty. Ukázalo se, že ve většině případů došlo k významové asymetrii a rekonceptualizaci: od povinnosti k nutnosti (ačkoli změna je méně výrazná než v případě slovesa *toužit*). Je však třeba

konstatovat, že v případě všech tří českých jednotek se mezi ekvivalenty objevily výchozí výrazy: *należy / należało*.¹⁷ U *být třeba* a *muset* byly analyzovány všechny příklady bez záporné částice.¹⁸ U *mít* jsme pro velký počet příkladů a nesnadnost odlišení modálního významu pouze ověřili, že se polský výraz mezi ekvivalenty vyskytuje.

polština	čeština	polština
<i>należy / należało</i>	být třeba	trzeba
		<i>należy / należało</i>
		być potrzebny
	muset	musieć
		trzeba
		powinien
	mít	mieć
		<i>należy / należało</i>
		powinien

TABULKA 2. Ekvivalenty výrazu *należy/należało* (na základě dat z korpusu InterCorp)

4.2 TRZEBA

Jak bylo řečeno výše v části 3.1, nejméně frekventovanějšími ekvivalenty polského výrazu *trzeba* jsou v korpusovém materiálu výrazy *muset*, *být třeba*, *mít*. Analýza příkladů, kde byla výchozím jazykem čeština, ukázala, že *trzeba* je častým ekvivalentem těchto jednotek — u *muset* druhým nejčastějším, u *být třeba* prvním. U modálního *mít* je výraz *trzeba* užíván častěji než *należy*.

polština	čeština	polština
<i>trzeba</i>	muset	musieć
		<i>trzeba</i>
		powinien
	být třeba	<i>trzeba</i>
		<i>należy / należało</i>
		być potrzebny
	mít	mieć
		<i>należy / należało</i>
		powinien

TABULKA 3. Ekvivalenty výrazu *trzeba* (na základě dat z korpusu InterCorp)

¹⁷ *Należy / należało* je zároveň pátý nejméně frekventovanější ekvivalent slovesa *muset*.

¹⁸ *Být třeba* — 248 příkladů, *muset* — 495 příkladů. Tento materiál by využit i pro část 4.2.

Podobně jako v případě výrazu *nalezy* zde došlo k sémantické asymetrii a rekonceptualizaci. Překladaelé vybírali různé ekvivalenty, některé se modalitou lišily od originálu. Znovu je třeba zdůraznit, že při hledání polských ekvivalentů k českým výrazům *muset*, *být třeba*, *mít* jsme našli primární *trzeba* u všech tří jednotek.

5. ZÁVĚRY

Snažili jsme se ukázat, že paralelní korpusy textů otvírají možnosti dalšího kontrastivního výzkumu, a to dokonce v rámci tak blízkých jazyků, jakými jsou čeština a polština. Takové výzkumy považujeme za důležité i v době prosazující se umělé inteligence, která není a v nejbližší době nebude schopna jemné významové rozdíly rozlišit.

Analyzované výrazy *trzeba* a *nalezy* jsou v polštině téměř synonymní; obě jednotky vystupují v neosobních větách, při čemž *nalezy* je stylově vyšší než *trzeba*. V překladech do češtiny se objevily tři stejné nejfrekventovanější výrazy: *muset*, *být třeba*, *mít*. Zajímavé je, že při užití *muset* a *mít* se mnohdy překladaelé snaží neměnit úplnou strukturu výpovědi — využívají pasivní zvrtnou konstrukci.

Zkoumané polské modální výrazy pokrývají širokou významovou škálu v oblasti modality. Materiál z paralelních korpusů InterCorp ukazuje, že překladaelé vybírají různé možnosti překladu. Důležitou otázkou je, proč často (možná též zdánlivě) dochází ke změně modality a jestli a do jakého stupně překladaelé výběrem daného ekvivalentu mění význam konkrétních výpovědí. Odpovědi na tyto otázky by mohla přinést následná — obsáhlejší — analýza, v níž by byly zkoumány širší kontexty. Překladaelé totiž nezřídka v delším textu používají kompenzaci jako překladaelskou strategii. Bylo by třeba prověřit, jestli se to děje i v případě jednotek vyjadřujících modalitu.

Analýza v tomto článku ukazuje také další problém. Ekvivalenty, které vybírají překladaelé, patří k různým registrům a reprezentují též (jak již bylo řečeno výše) různé typy modality. Zkoumání širšího kontextu, ač velmi pracné a časově náročné, by pomohlo stanovit, existují-li konkrétní pravidla, tzn. zda za výběrem daného ekvivalentu vždy stojí konkrétní jazyková situace či kontext. Takový výzkum by byl velice důležitý a potřebný z hlediska jazykovědy, konkrétně translologie i glottodidaktiky. Použitá metodologie by mohla být rozšířena z výzkumu příbuzných jazyků i na jazyky původem vzdálené, které mohou působit při výuce či překladech ještě větší problémy.

Další výhodou by bylo vypracování algoritmu překladu modálních jednotek, který by byl využitelný pro modely automatického překladu, překladače, čili pro široce pojatou umělou inteligenci.

LITERATURA:

- АДАМЕС, P. (1973): Tři roviny modálnosti a jejich vztah k aktuálnímu členění. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. Brno: Universita J. E. Purkyně, s. 141–147.
- AUWERA, J. VAN DER — SCHALLEY, E. — NUYTS, J. (2005): Epistemic possibility in a Slavonic parallel corpus — a pilot study. In: B. HANSEN — P. KARLÍK (eds.): *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*. München: Verlag Otto Sagner, s. 201–217.
- BAUER, J. — GREPL, M. (1972): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- BLASZCZYK, I. — KARLÍK, P. (2017): MODALITA. In: P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ (eds.): *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. <<https://www.czechency.org/slovník/MODALITA>> (cit. 8. 2. 2025).
- BONIECKA, B. (1976): O pojęciu modalności (przeгляд problemów badawczych). *Język Polski*, LVI, 2, s. 99–110.
- BRALCZYK, J. (1978): *O leksykalnych wykładnikach prawdziwościowej oceny sądów*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- CZAPIGA, Z. (2006): *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- DANIELEWICZOWA, M. (2002): *Wiedza i niewiedza: studium polskich czasowników epistemicznych*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Lingwistyki Formalnej.
- DUDEK-WALIGÓRA, G. (2017): *Modalność epistemiczna w strategii argumentacyjnej w materiale tekstów reprezentujących współczesny rosyjski dyskurs polityczny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- ЂУРОВИЋ, L. (1956): *Modalnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- GENEW-PUHALEWA, I. — KACZMARSKA, E. (2020): Българските преводни еквиваленти на чешките фрази с дативна валентност в паралелния корпус InterCorp. *Prace Filologiczne*, 75, 1, s. 149–159.
- GREPL, M. — KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- GREPL, M. — ŠIMÍK, R. (2017): EPISTEMICKÁ MODALITA. In: P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ (eds.): *CzechEncy — Nový encyklopedický slovník češtiny*. <<https://www.czechency.org/slovník/EPIST%C3%89MICK%C3%81%20MODALITA>> (cit. 9. 2. 2025).
- GRZEGORCZYKOWA, R. (1995): *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- HABRAJSKA, G. (2005): Nakłanianie, perswazja, manipulacja językowa. *Acta Universitas Lodzianis. Folia Litteraria Polonica*, 7, s. 91–126.
- HANSEN, B. (1998): Powstanie i rozwój wyrazów modalnych. *Poradnik Językowy*, 1–2, s. 25–42.
- HANSEN, B. — KARLÍK, P. (eds.) (2005): *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*. München: Verlag Otto Sagner.
- InterCorp v16ud: z <www.korpus.cz>; <<https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:intercorp:verze16ud>> (cit. 8. 2. 2025).
- KACZMARSKA, E. (2012): Searching for equivalents on the basis of Czech — Polish parallel corpus (the case of the verb „zdát se“). In: П. Карагъзов et al. (eds.): *Време и история в славянските езици, литература и култура. Езикознание*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, s. 238–245.
- KACZMARSKA, E. (2019): *Metody ustalania ekwiwalentów czasowników wyrażających stany emocjonalne w przekładzie czesko-polskim na materiale z korpusu równoległego InterCorp*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- KACZMARSKA, E. (2021): InterCorp i Treq jako narzędzia ułatwiające wyszukiwanie ekwiwalentów. In:

- J. L. BANASIAK — A. KIKLEWICZ — J. MAZURKIEWICZ-SUŁKOWSKA (eds.): *Języki słowiańskie dziś: w kręgu kategorii, struktur i procesów*. Warszawa — Łódź: Instytut Sławistyki PAN — Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 175–194.
- KACZMARSKA, E. — STEFANIAK, M. — SUSZAŁ, J. (2011): O „bezpiecznej” prawdzie w tabloidach polskich i czeskich. *Oblicza Komunikacji*, 4, s. 217–229.
- KACZMARSKA-ZGLEJSZEWSKA, E. (2023): InterCorp a Treq jako nástroje usnadňující vyhledávání ekvivalentů (na obranu InterCorpu a Trequ). *Korpus — Gramatika — Axiologie*, 28, s. 3–21.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, B. (1996): *Depth of negation — a cognitive semantic study*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, B. (2010a): Nowe spojrzenie na przekład: podobieństwo, granice ekwiwalencji i rekonceptualizacja. *Lingwistyka Stosowana*, 3, s. 9–31.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, B. (2010b): Re-conceptualization and the emergence of discourse meaning as a theory of translation. In: B. LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK — M. THELEN (eds.): *Meaning in Translation*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 105–147.
- LYONS, J. (1989): *Semantyka*, 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- MEYER, R. (2005): The Regensburg Diachronic Corpus of Russian: A new source for linguistic research (not only) on modality. In: B. HANSEN — P. KARLÍK (eds.): *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*. München: Verlag Otto Sagner, s. 315–336.
- MONTUSIEWICZ, P. (2022): Modalność deontyczna w tekście prawnym. Próba analizy porównawczej na przykładzie konstrukcji z czasownikiem modalnym shall + bezokolicznik w angielskiej wersji Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i jej odpowiedników w wersji niemieckiej, niderlandzkiej. *Forum Lingwistyczne*, s. 1–16.
- NOWAK-MICHALSKA, J. (2012): *Modalność deontyczna w języku prawnym na przykładzie polskiego i hiszpańskiego kodeksu cywilnego*. Poznań: Wydawnictwo Rys.
- OSS (1973): *Otázky slovanské syntaxe III*. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- PANEVOVÁ, J. — BENEŠOVÁ, E. — SGALL, P. (1982): *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- POLAŃSKI, K. (ed.) (1999): *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- PUK, M. (2013): Rosyjski wykładnik modalności epistemicznej очевидно i jego polskie oraz angielskie odpowiedniki. *Przegląd Ruscystyczny*, 1 (141), s. 116–132.
- PUŁACZEWSKA, H. (2005): Modality in proposals. A contrastive study in spoken interaction. In: B. HANSEN — P. KARLÍK (eds.): *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*. München: Verlag Otto Sagner, s. 339–350.
- REJZEK, J. (2001): *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- ROSZKO, R. (1993): *Wykładniki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy — Instytut Sławistyki PAN.
- RYTEL, D. (1982): *Leksykalne środki wyrażania modalności w języku czeskim i polskim*. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- SVOBODA, K. (1973): O gramatické modálnosti se zřetelem k souvětí. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. Brno: Universita J. E. Purkyně, s. 233–241.
- TABAŁKOWSKA, E. (1991): Przekład i obrazowanie. *Arka*, 34, s. 52–61.
- WEISS, D. (2005): Возможность и необходимость в советском «новоязе». In: B. HANSEN — P. KARLÍK (eds.): *Modality in Slavonic Languages. New Perspectives*. München: Verlag Otto Sagner, s. 339–350.
- WRÓBEL, H. (1991): O modalności. *Język Polski*, LXXI, s. 260–270.
- WSJP: *Wielki słownik języka polskiego*. <<https://wsjp.pl>> (cit. 6. 2. 2025).

ZIARNO, M. (2002/2003): O budowaniu
tekstu prawdziwościowo bezpiecznego,
tj. o wykładnikach imperceptywności

i modalności hipotetycznej w języku prasy
polskiej. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*,
38, s. 71–86.

Karolína Skwarska | Oddělení slavistické lingvistiky a lexikografie,
Slovanský ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. | Valentinská 1, 110 00 Praha 1
ORCID ID: 0000-0003-3281-9048
karolina.skwarska@slu.cas.cz

Elżbieta Kaczmarska-Zglejszewska | Ústav západní a jižní slavistiky,
Fakulta polonistiky Varšavské univerzity | ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
ORCID ID: 0000-0002-8838-1404
e.h.kaczmarska@uw.edu.pl